

Gondolatok az együttnevelésről

DOI: [10.70832/kkkf.2025.29](https://doi.org/10.70832/kkkf.2025.29)

1993-ban lehetőség nyílt az integrált oktatásra Magyarországon. Azóta rengeteg idő eltelt, de a vélemények még mindig sok tekintetben nem változtak a pedagógusok részéről. A kutatásban a közel 700 tanító és tanító hallgató véleményét alátámasztják az együttnevelésben dolgozó gyógypedagógusok és pedagógusok interjúban elmondott gondolatai. A gyakorlati szemléleti változás és a pedagógiai paradigmaváltás nem történt meg az inkluzív oktatás elindulásával. (Csépe, 2022) A kutatásból származó eredményeket, gondolatokat a pedagógia nyelvére próbálok fordítani, amivel segíthetjük a leendő tanítók képzésének megújítását a neurodiverz gondolkodás irányába.

Bevezetés

Az együttnevelés célja, hogy minden tanulót, függetlenül egyéni képességeitől vagy szükségleteitől, egy közös, támogató tanulási környezetben neveljenek. Ez a megközelítés nemcsak pedagógiai, hanem társadalmi szempontból is jelentős. Az együttnevelés elősegíti a különbözőségek elfogadását, csökkenti a társadalmi kirekesztést, és az egyenlő esélyek megteremtését. Bár az együttnevelés terén történt előrelépés Magyarországon az elmúlt 30 évben, de a teljes körű megvalósítás, az inklúzió még messze van. Az integráció még messzemenőleg nem egyenlő az inklúzióval, és további lépések szükségesek a valódi befogadó oktatási környezet kialakításához. (Komjáthy, 2023) Az UNESCO által 1994-ben kiadott Salamancai Nyilatkozat az inklúzió egyik alapidokumentuma, amely szerint minden gyermeknek joga van olyan oktatási környezetben tanulni, amely alkalmazkodik egyéni szükségleteihez és tiszteletben tartja képességeit. Ez a megközelítés alapvetően a méltányosság és igazságosság elvein nyugszik (UNESCO, 1994). Magyarországon az integrált oktatás jogi alapjai az 1993-as közoktatási törvény, majd a 2011-es CXC. törvény a nemzeti köznevelésről teremtette meg. Az inklúzió alapelvei és jogi háttere jelentős fejlődésen mentek keresztül az évtizedek során. Magyarországon a törvények előírják, hogy az SNI gyermekek integrált oktatásban részesüljenek, de a gyakorlatban a végrehajtás sokszor nem felel meg a jogszabályoknak, különösen a pedagógusok felkészültsége és az erőforrások tekintetében. Az inkluzív oktatás megvalósítása a gyakorlatban továbbra is kihívásokkal teli.

A pedagógusképzés kulcsfontosságú az inklúzió sikerességéhez. Az inkluzív oktatás megvalósítása csak akkor lehetséges, ha a pedagógusok megfelelő képzést kapnak az egyéni szükségletek felismeréséhez, a differenciált tanulásszervezéshez, és együttműködés van a támogató szakemberekkel. Hegedűs (2023) kutatása is rávilágít arra, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált oktatása Magyarországon egyre nagyobb teret nyer, de még mindig vannak olyan regionális különbségek is, amelyek hátráltatják ezen gyermekek teljes körű integrációját a hagyományos oktatási rendszerekben. A statisztikai elemzések segítségével a kutatás feltárja, hogy társadalmi, gazdasági és politikai tényezők befolyásolják az integrált ellátás minőségét. Nemcsak az oktatási intézmények hozzáállásán múlik, hanem a szülői, helyi közösségi támogatások és a megfelelő oktatói felkészültség is kulcsfontosságú szerepet játszanak a folyamatban. Jászi Éva "Gyöngyszem az ékszerdobozban" (2013) című tanulmánya is együttnevelés kérdéskörét vizsgálja, különös tekintettel a pedagógusok attitűdjére és tapasztalataira. Eredményeiben már 2013-ban szerepel, hogy az inkluzív oktatás jogi feltételei adottak, azonban a gyakorlati megvalósítás számos akadályba ütközik, amelyek közül kiemelkedik a pedagógusok felkészületlensége és a megfelelő támogatás hiánya. A pedagógusok úgy érzik, hogy az alapképzés nem készítette fel őket megfelelően az SNI-s gyermekek integrált oktatására, és a továbbképzések sem mindig elegendők a szükséges készségek elsajátításához. (Jászi, 2013)

Az inklúzió tényleges megvalósítása szoros szakmaközi együttműködést kíván a pedagógiai és gyógypedagógiai területek között. Ez a kooperáció holisztikus megközelítést és egyetemes gondolkodást igényel, amely minden tanuló egyéni szükségleteit figyelembe veszi. A siker záloga a pedagógusok kompetenciájának erősítése, amely csak a képzési rendszerek átfogó reformjával érhető el. Az óvodapedagógus-, tanító-, tanár- és gyógypedagógusképzések összehangolása, az átjárhatóság megteremtése, valamint az alapfokú gyógypedagógiai ismeretek beépítése a képzésekbe mindazonáltal, hogy az inklúzió a nevelési-oktatási folyamatok természetes részévé váljon.

Kutatás bemutatása

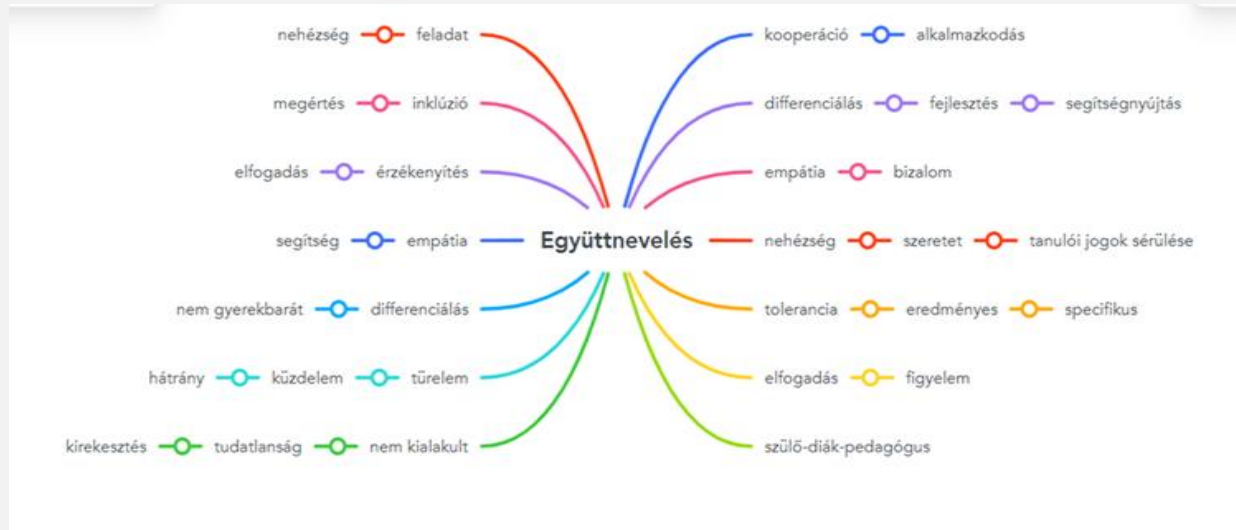
Az együttnevelés kérdése az elmúlt években különösen fontossá vált, mivel a gyakorlati megvalósításában lényeges eltérések mutatkoznak. A kétezres évek elején számos kutatás és publikáció vizsgálta az integráció gyakorlatát. A kutatások rá is mutattak, hogy az integráció sikerességét számos tényezője, például a pedagógusok felkészültsége, az intézmények infrastruktúrája, valamint a szülők és tanulók attitűdje. (Komjathy, 2023)

Jelen tanulmány egy országos kutatás apró részletét próbálja bemutatni, hogy hol is tartunk ma az integráció útján.

A minta és a kutatás módszerének bemutatása

A teljes kutatás keretében közel 700 gyakorló tanító, tanító hallgató kérdőíves formában válaszolt, 12 befogadó pedagógus és 12 együttnevelő gyógypedagógus interjú formájában fejtette ki a véleményét az együttneveléssel kapcsolatban. A kutatás célja az volt, hogy feltárja az inklúzióval kapcsolatos legnagyobb nehézségeket, valamint rámutasson a pedagógus hiányosságaira és a gyakorlati tapasztalatok tanulságaira. A kutatásból idézett tanítói és gyógypedagógus gondolatok bemutatásának rövid összefoglalója próbálja érzékeltetni ebben a tanulmányban, hogy az együttnevelés több, mint 30 éves útja még nem érte el valódi célját.

Az interjú kitért az együttneveléshez való viszony elemzéséhez, az értékelés és az oktatási módszerek, differenciálás témakörére, az intézményi és egyéni befogadáshoz való viszonyulás véleményezésére, a jó gyakorlatok ismertetésére, a tanítók együttnevelésre való felkészítésére. Az alábbi ábra az együttnevelés különböző aspektusait mutatja be a tanítók és gyógypedagógusok véleménye alapján. Az az első három szó, amivel jellemezni tudták a megkérdezett pedagógusok az integráció folyamatát.

1.ábra. Milyen szó jut eszedbe az együttnevelés kapcsán? (saját készítés)

Az egyik kiemelt témakör a nehezítő tényezők, mint a nehézség, feladat, küzdelem, hátrány, tudatlanság és a nem gyerekbarát környezet. Ezek a szavak arra utalnak, hogy a pedagógusok sokszor akadályokkal szembesülnek az együttnevelés során.

A tanulók eltérő képességei és szükségletei miatt a pedagógiai munka bonyolultabbá válik, és a megfelelő stratégiák alkalmazása nélkül a tanulási folyamat kevésbé hatékony lehet.

A támogató tényezők közé tartozik az empátia, elfogadás, türelem, tolerancia és a szülő-diák-pedagógus együttműködés. Az érzékenyítés és a segítségnyújtás kiemelt szerepet kap, mivel ezek révén a tanárok és diákok jobban megérthetik egymás szükségleteit. Az empátia és az elfogadás elősegíti a befogadó közösség kialakítását, ahol minden gyermek egyenlő esélyekkel tanulhat. A differenciálás szintén fontos szempont, amely azt jelenti, hogy a pedagógusoknak alkalmazkodniuk kell a tanulók eltérő igényeihez. Az oktatás egyénre szabása segíthet abban, hogy a különböző képességű tanulók egyaránt fejlődhessenek. A bizalom és a szeretet olyan érzelmi tényezők, amelyek hozzájárulnak a befogadó tanulási környezet kialakításához. A pedagógusok megfelelő képzése és szakmai támogatása szintén nélkülözhetetlen a felsorolt tényezők megvalósításában.

Az együttnevelés kapcsán felmerülnek problémák is, mint például a tanulói jogok sérülése, kirekesztés, specifikus igények figyelmen kívül hagyása és az inkluzív rendszer még ki nem alakult volta. Ez azt jelzi, hogy bár az együttnevelés elmélete előremutató, a gyakorlatban még számos akadályt kell leküzdeni ahhoz, hogy minden gyermek megfelelő oktatásban részesüljön. A pedagógusok számára az egyik legnagyobb kihívás az osztálytermi munka hatékonyságának fenntartása a heterogén csoportokban. Fontos kérdés az is, hogy az oktatási intézmények mennyire felkészültek az inkluzív oktatás megvalósítására. Az együttnevelés sikeréhez elengedhetetlen a megfelelő infrastruktúra, a segédeszközök biztosítása és a szakemberek aktív jelenléte az oktatási folyamatban. A csapatmunka és az együttműködés elengedhetetlen a pedagógusok között, hiszen csak közös erőfeszítéssel lehet hatékonyan megvalósítani az inklúziót.

A pedagógusok véleménye alapján az együttnevelés akkor lehet igazán sikeres, ha minden érintett – diákok, tanárok és szülők – kellő támogatást kap. A tudatosság növelése, a szemléletformálás és a folyamatos fejlesztés mind hozzájárulhat ahhoz, hogy az inkluzív oktatás pozitív élmény legyen mindenki számára. A kulcsszavak egyensúlya azt mutatja, hogy bár az inklúzió sok nehézséggel jár, a megfelelő szemléletmóddal és pedagógiai módszerekkel ezek leküzdhetők. A pedagógusok szerint az együttnevelés egyik legnagyobb előnye, hogy fejleszti a gyermekek empátiáját és toleranciáját. Az inkluzív oktatás elősegíti, hogy a tipikus fejlődésű diákok megtanulják, hogyan segítsenek és fogadják el eltérő képességű társaikat.

Egy pedagógus így fogalmazott: *„Nagyon hasznos már gyerekkorban, hiszen a tipikus fejlődésű gyermekek megtanulják azt, hogyan tudják segíteni speciális szükségletű társaikat, így felnőttkorban már hasznos tapasztalatokkal rendelkeznek majd.”*

A gyógypedagógusok megerősítik ezt a nézőpontot, és kiemelik, hogy az inkluzív oktatás nemcsak a sajátos nevelési igényű (továbbiakban SNI) gyermekeknek kedvez, hanem a többségi gyermekek számára is értékes tanulási élményt nyújt. Egy gyógypedagógus szerint: *„Az együttnevelés révén a gyerekek megtapasztalhatják a különbözőségeket és megérthetik, hogy minden ember más, mégis értékes.”* Az együttnevelés lehetőséget biztosít arra, hogy az SNI gyermekek is teljes értékű tagjai legyenek a többségi oktatási rendszernek. Ezáltal nemcsak tanulási, hanem szociális készségeik is fejlődhetnek: *„Akik integrálhatók, fontos, hogy együtt nevelkedjenek tipikus fejlődésű társaikkal. Kölcsonösen tanulhatják egymást, fejlődhet kommunikációjuk.”*

A gyógypedagógusok hangsúlyozzák, hogy az együttnevelés sikeréhez megfelelő támogatás szükséges mind a pedagógusok, mind a diákok részéről. Egy szakember így nyilatkozott: *„Az inkluzív oktatás akkor működik igazán jól, ha a pedagógusok megfelelő képzést kapnak, és az SNI tanulók szükségleteire reflektáló eszközök is rendelkezésre állnak.”*

Egy másik gyakran említett probléma az erőforráshiány. Az inkluzív oktatás megvalósításához elengedhetetlen a megfelelő számú szakember, például gyógypedagógusok és pedagógiai asszisztensek jelenléte. Egy pedagógus így fogalmazott: *„A társadalmi esélyegyenlőség szempontjából fontos, de szakember- és tudáshiány miatt nem úgy valósul meg, ahogy kellene.”*

A gyógypedagógusok rámutatnak arra is, hogy az együttnevelés gyakran az ő szakértelmükre hárul, még akkor is, ha a többségi pedagógusoknak kellene felelősséget vállalniuk az osztály egészéért: *„A pedagógusok nem mindig tudják, hogyan kezeljék az SNI tanulók speciális igényeit, ezért sok esetben a gyógypedagógusokra hárítják az összes feladatot, ami hosszú távon nem fenntartható.”*

Az együttnevelésre való felkészítés

Mind a gyógypedagógusok, mind a tanítók hiányosságokat látnak az együttnevelésre való felkészítés területén, különösen a tanítóképzésben. Bár mindkét csoport hangsúlyozza az elméleti és gyakorlati felkészítés fontosságát, nézőpontjuk és tapasztalataik alapján különböző fókuszokat emelnek ki. Kiemelik, hogy a tanítóképzésben az együttnevelésre való felkészítés hiányos, különösen a gyakorlati tapasztalatok terén.

Ahogy egy tanító megfogalmazta: „*Fogalmak, elméleti ismeretek szintjén történt felkészítés. Gyakorlati szempontból egyáltalán nem.*” Ezt erősíti egy gyógypedagógus véleménye is: „*Nagyon csekély mértékben történik a tanítók felkészítése a való életre.*” De az elméleti oktatás sem kielégítő a kérdezettek szerint. A gyógypedagógusok közül többen úgy vélik, hogy még az alapismeretek sem kapnak elég hangsúlyt: „*Semennyire sincs elméleti felkészítés. Nincs gyógypedagógia alapismeret órájuk sem.*” A véleményekben megjelenik az a gondolat, hogy a gyakorlati tapasztalatok segítenék leginkább az együttnevelés megvalósításában. Ahogy egy tanító fogalmazott: „*Szerintem a gyakorlattal jön a tapasztalat, az előtanulmányok a háttértudást adják.*” Az együttnevelésre való felkészítés rendszerszintű átalakítást igényel. Ahogy egy gyógypedagógus megfogalmazta: „*Magyarországon több módosítással, újítással lenne igazán megvalósítható.*”

A gyógypedagógusok véleménye elsősorban az SNI tanulók specifikus igényeire összpontosít. Számukra az inklúzió nemcsak pedagógiai kérdés, hanem a gyermekek fejlődésének alapvető feltétele. Ahogy egyikük fogalmazott: „*Minden, amit hallottam az egyetemen, a valóságban is megmutatkozik. Tehát szerintem megfelelően felkészítettek.*” Ugyanakkor többen érzik úgy tanítók, hogy a képzésből hiányoznak az alapvető gyógypedagógiai ismeretek, amelyek nélkül az együttnevelés nehezen valósítható meg még gyógypedagógusok körében is. „*Hogyan differenciáljak diagnózisok szerint? ”* *Hogyan oldjak meg egy súlyos magatartás problémát ?”* Ezekben látják, hogy a képzés nem biztosít megfelelő módszertani alapot az osztálytermi gyakorlatok megvalósításához. A beszélgetések során azt mondják, hogy a képzés inkább a fejlesztésekről és a tanításról szól és kevesebb hangsúly toódik az együttnevelés tényleges feladataira. Pont a megvalósítás lényege marad ki az oktatásból. A vélemények alapján egyértelmű, hogy az együttnevelésre való felkészítés mind a tanítók, mind a gyógypedagógusok szerint hiányosságokkal küzd. A gyógypedagógusok az elméleti alapok hiányát és a rendszerszintű fejlesztések szükségességét hangsúlyozzák, míg a másik csoport az osztálytermi szintű gyakorlati akadályokra és a képzés hiányosságaira koncentrálnak. Az inklúzió sikere érdekében mindkét csoport egyetért abban, hogy az oktatási rendszernek nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a tanítóképzés reformjára, különösen az elméleti ismeretek, a gyakorlati tapasztalatok és a szakértői együttműködések terén.

Az értékelés méltányosságának nehézségei

A pedagógusok szerint az inkluzív oktatásban az értékelés méltányosságának biztosítása az egyik legnagyobb kihívás. Az SNI tanulók teljesítményének megfelelő és igazságos mérése komoly dilemmát jelent.

Egy pedagógus így fogalmazott: *„A diszlexia, diszgráfia során előírt könnyítések és felmentések figyelembe vétele okoz általában nehézséget.”* A gyógypedagógusok szintén érzik ennek a problémának a súlyát: *„Az értékelési rendszer nincs kellően igazítva az SNI tanulókhöz. Gyakran vagy túl szigorúan, vagy túl engedékenyen értékelnek, ami hosszú távon egyik fél számára sem ideális.”*

A pedagógusok tapasztalatai szerint sok esetben az SNI diákok értékelése körüli nehézségek konfliktusokat okoznak a szülőkkel és az iskolavezetéssel: *„A szülők gyakran nem értik, miért kapnak más értékelési rendszert a sajátos nevelési igényű gyerekek, ez feszültséget szül.”*

A méltányos értékelés kialakítása tehát folyamatos kihívás, amely a pedagógusok nagyfokú rugalmasságát és szakmai támogatását igényli.

Intézményi befogadás

Mindkét csoport kiemeli, hogy a befogadó szemlélet alapvetően jelen van a pedagógiai gyakorlatban, azonban az elfogadás mértéke és megvalósítása nem minden esetben egyforma az intézmények között. A tanítók közül sokan hangsúlyozzák, hogy a befogadó szemlélet elterjedt az intézményükben: *„Teljesen.”* *„Maximálisan.”* *„Abszolút megvan!”* Hasonlóan vélekednek a gyógypedagógusok is, bár ők inkább árnyaltabb megfogalmazásokat használnak: *„Szerencsére nagy mértékben a pedagógusok részéről meg van.”* *„Többnyire megvan.”*

Mindkét csoport elismeri, hogy az elfogadó szemlélet terén még van hová fejlődni. A tanítók között is megjelenik a vélemény, hogy az elfogadás mértéke nem minden esetben kielégítő: *„Nem annyira. Mivel többen hangsúlyozzák, hogy vannak kollegák még mindig a tantestületekben, akik nem értenek ezzel egyet, de az iskola vezetésnek döntő szerepe van ebben.”*

A gyógypedagógusok hasonlóképpen kiemelik, hogy a szemlélet néha hiányzik vagy nem megfelelő szinten valósul meg, nem mindig válik gyakorlattá: *„Szemlélet megvan fejben, csak a gyakorlatban nincs meg.”* Vagyis az integráció jól hangzik, mindenki támogatja, addig míg meg nem kell valósítani. De sokszor előjön az is a beszélgetések során, hogy ma már ez kikerülhetetlen és nem választható dolog, és ennek hátránya, hogy sokan kényszerként élik meg: *„A többségi intézményekben inkább a kötelező előírások miatt próbálják megoldani az együttnevelést, kevesebb az a terület, ahol a szemlélet is megvan hozzá.”* Ezt teljese jól mutatja egy tanító véleménye: *„Az igazgató minden súlyossági skálájú gyermeket felvesz, de a pedagógusok nincsenek felkészülve ezekre.”*

A gyógypedagógusok is hangsúlyozzák, hogy az intézmények befogadó szemlélete nagyban függ a vezetőségtől, a tanári kar összetételétől és az adott intézmény kultúrájától: *„Ez szerintem változó, függ a tanári kar életkori összetételétől. A fiatalabb pedagógusok elfogadóbbak.”* *„Egyre nyitottabbak, de a megoldási fázis elején járnak.”*

A gyógypedagógusok körében nagyobb arányban jelenik meg a kritikus vélemény az intézmények befogadó szemléletével kapcsolatban. *Például: „Sajnos azt tapasztalom, hogy a pedagógusok elutasítók, megbélyegzőek.”* *„A gyerekeknek sokszor a fejlesztő óra egy ventilálási lehetőség, én pedig szomorúan hallgatom, mi a történik az órákon!”*

A befogadó szemléletet mindkét csoport alapvetően fontosnak tartja, de a megvalósítás szintjén különböző kihívásokat azonosítanak. A gyógypedagógusok szerint a szemlélet nem mindig válik gyakorlattá, míg a tanítók inkább az osztályközösségi szintű pozitív példákra és empatikus hozzáállásukra helyezik a hangsúlyt. Az elfogadó szemlélet fejlesztése érdekében mindkét csoport szerint szükség van további érzékenyítésre, szakmai fejlődésre és az intézményi kultúra megerősítésére.

Összegzés

Az együttnevelés a pedagógusok és gyógypedagógusok többsége szerint egy fontos és előremutató kezdeményezés, amely hosszú távon hozzájárulhat egy befogadóbb társadalom kialakulásához. Egy pedagógus így fogalmazott: *„A társadalmi esélyegyenlőség szempontjából fontos.”* Ugyanakkor a megvalósítása során számos kihívással kell szembenézni, amelyek közé tartozik a pedagógusok megfelelő felkészítése, a személyi és tárgyi feltételek biztosítása, valamint az értékelési rendszer átalakítása. Egy gyógypedagógus szerint: *„Az inkluzív oktatás sikeréhez elengedhetetlen az intézmények megfelelő támogatása, a pedagógusok folyamatos képzése és az SNI tanulók egyéni szükségleteinek figyelembevétele.”* Az inklúzió sikere tehát az együttműködésben, a differenciált oktatás alkalmazásában és a folyamatos szemléletformálásban rejlik. Ahogy egy pedagógus megfogalmazta: *„A régi tanárképzési rendszer nem készült fel ezekre a kihívásokra, de a jövő nem olyan, mint a múlt. Fel kell készíteni a tanítókat a megnövekedett igényekre és problémákra.”*

A jövőben az inklúzió sikeres megvalósítása több területen is fejlesztésre van szükség. A kutatás eredményei alapján kiemelt figyelmet kell fordítani a pedagógusképzés reformjára, különös tekintettel a gyakorlatközpontú továbbképzések bevezetésére.

A továbbképzéseknek segíteni kell a pedagógusokat abban, hogy helyes felismerjék és támogassák az egyéni tanulási igényeket. A jövő oktatási rendszere számára alapvető fontosságú, hogy az inklúzió nem csupán jogi, hanem gyakorlati kérdés is legyen. Ehhez a pedagógusoknak rendelkezniük kell azokkal a tudományos és pedagógiai ismeretekkel, amelyek biztosítják a sikeres együttnevelést. Egy tanító összegző gondolata a témával kapcsolatban: *„A képzés részben készített fel rá, a 33 évvel ezelőtti elvárásoknak az akkori oktatás megfelelt, ma azonban az a tudás nagyon kevés a megnövekedett számú és különféle problémás esetek számához- a jövőre és valóságra fel kell készíteni a leendő tanítókat”*

Az együttnevelés hatékonyságának növeléséhez a tanítók és gyógypedagógusok javaslatai jelentős fejlesztéseket igényelnek. A gyógypedagógusok az inklúzió alapvető reformját szorgalmazzák, különösen a pedagógusképzés tartalmának átalakítása, az oktatás módszertanának oktatása és a személyi-tárgyi feltételek javítása érdekében. A tanítók ezzel szemben gyakorlatorientáltabb támogatást, például jó gyakorlatok megosztását, pedagógiai asszisztensek alkalmazását és helyi szintű megoldások bevezetését szeretnék. Mindkét csoport egyetért abban, hogy a siker az együttműködés, a megfelelő támogatás és a folyamatos szakmai fejlődés biztosításán múlik. Az elméleti tudás és a gyakorlati készségek kiegyensúlyozott ötvözése elengedhetetlen az inkluzív oktatás fenntarthatóságához.

Felhasznált irodalom

Prof. Dr. Csépe Valéria - Neurodiverzitás az uniformizált tudástérben – Szükséges-e paradigmaváltás az oktatásban? –Előadás : <https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/33-kiadvany-2022/1507-2022-prof-dr-csepe-valeria-neurodiverzitas-az-uniformizalt-tudasterben-szuekseges-e-paradigmavaltas-az-oktatasban>

Hegedűs, R. (2023). Sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók számának területi és statisztikai elemzése. *Educatio*, 32(2), 228–246. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.2.4>.
Letöltés: 2024.12.29.

Komjáthy, Z. (2023). Hosszú még az út az inklúzióig. *Új pedagógiai szemle*, 73(11-12), 117-126. [https://upszonline.hu/resources/volumes/73/issues/11-12/upsz_73\(11-12\)_2023__014__komjathy_zsuzsanna.pdf](https://upszonline.hu/resources/volumes/73/issues/11-12/upsz_73(11-12)_2023__014__komjathy_zsuzsanna.pdf). Letöltés: 2024.12.29.

UNESCO. (1994). A Salamancai Nyilatkozat és az inklúzív oktatás. UNESCO.
<https://www.unesco.org/salamanca>. Letöltés: 2024.12.22.

Jászi, É. (2013) „Gyöngyszem az ékszerdobozban” – pedagógushangok az együttnevelésről Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 40. köt.). Tanulmányok a neveléstudomány köréből = Acta Academiae Agriensis. Sectio Paedagogica. pp. 69-88. ISSN 1586-6181